

УДК 336.027

Трансформація системи фінансових стимулів у контексті коригування індивідуальної діяльнійної мобільності

Золотарьова О.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та обліку
Дніпродзержинського державного технічного університету (м. Кам'янське)

Стаття присвячена актуальному питанню визначення пріоритетів трансформації системи фінансових стимулів у контексті коригування індивідуальної діяльнійної мобільності. Проаналізовано сучасний стан фінансових стимулів населення в Україні, виділено найбільш гострі проблеми в цій сфері, систематизовано негативні тенденції і наслідки впливу фінансових стимулів на індивідуальну діяльнійну мобільність. Окреслено найбільш перспективні напрями трансформації фінансових стимулів на макро- та мікроекономічному рівнях.

Ключові слова: індивідуальна діяльнійна мобільність, фінансові стимули, доходи, оплата праці, пільги, соціальна нерівність, бідність.

Золотарёва О.В. ТРАНСФОРМАЦИЯ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВЫХ СТИМУЛОВ В КОНТЕКСТЕ КОРРЕКТИРОВАНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТНОЙ МОБИЛЬНОСТИ

Статья посвящена актуальному вопросу определения приоритетов трансформации системы финансовых стимулов в контексте корректировки индивидуальной деятельности мобильности. Проанализировано современное состояние финансовых стимулов населения в Украине, выделены наиболее острые проблемы в этой сфере, систематизированы негативные тенденции и последствия влияния финансовых стимулов на индивидуальную деятельность мобильность. Определены наиболее перспективные направления трансформации финансовых стимулов на макро- и микроэкономическом уровнях.

Ключевые слова: индивидуальная деятельность мобильность, финансовые стимулы, доходы, оплата труда, льготы, социальное неравенство, бедность.

Zolotaryova O.V. TRANSFORMATION OF THE SYSTEM OF FINANCIAL INCENTIVES IN THE CONTEXT OF CORRECTING OF THE INDIVIDUAL LABOR MOBILITY

The article is devoted to topical issue of the definition of priorities of transformation of the system of financial incentives in the context of the adjustment of individual labor mobility. The article analyzed the current state of financial incentives in Ukraine, the most pressing problems in this area are highlighted, negative trends and consequences of the impact of financial incentives on the individual labor mobility of the activity are systematized. The most promising directions of transformation of financial incentives at the macro and microeconomic levels are outlined.

Keywords: individual labor mobility, financial incentives, profits, wages, benefits, social inequality, poverty.

Постановка проблеми. В умовах постійних перетворень на ринку праці, формування модифікованих форм зайнятості виникає потреба в появі інноваційних каналів мобільності, адекватних сучасним реаліям і вимогам, усвідомленні необхідності збільшення обсягу інвестицій у розвиток людського капіталу, активізації сутнісних сил та подоланні пасивної свідомості населенням нашої країни.

Тому загострюється необхідність виявлення можливостей стимулювання мобільності з метою прискорення швидкості реагування та адаптації людей до наявних перетворень у суспільстві, зростання рівня зайнятості та економічної активності, посилення флексибілізації ринку праці, підтримання у працівників прагнення підвищувати

освітній і кваліфікаційний рівень, заохочення розвитку самозайнятості, формування підґрунтя для позитивної динаміки суспільного виробництва. Хаотичний характер індивідуальної діяльнійної мобільності не сприяє ефективному перерозподілу робочої сили між галузями економіки й швидкій адаптації працівників, а еміграція, як один із каналів мобільності, може призводити до втрати незамінних людських ресурсів країною. Відповідно до цього такі процеси потребують регулювання і насамперед державного. Набуває важливості перегляд пріоритетів щодо раціонального використання трудового потенціалу України, соціально-економічної та освітньої політики, а також спектр інструментарію фінансового механізму і, зокрема фінансових стимулів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Науковим підґрунтям дослідження мобільності можна вважати праці таких відомих науковців: Б. Барбера, Т. Веблена, М. Вебера, Г. Гегеля, Дж. Кейнса, К. Маркса, Д. Норта, П. Сорокіна, Ф. Енгельса, які внесли вагомий внесок у розробку передумов та чинників мобільності й переміни діяльності. Сучасні дослідники також приділяють увагу такій тематиці – В. Анурін, О. Балакірєва, Л. Беляєва, Т. Богомолова, Т. Заславська, В. Макаров, І. Попова, О. Ревнівцева, однак переважно в соціологічному контексті. Значний внесок у розвиток економічної теорії переміни діяльності зробила В. Лебедева. Проте дослідженню впливу на індивідуальну діяльну мобільність саме фінансових стимулів приділяється мало уваги. Одночасно, не зважаючи на той факт, що окреслена проблематика знаходиться на межі кількох наук, а її методоло-

гічний апарат потребує включення, зокрема й міждисциплінарних підходів, сучасна економічна наука не може залишити її поза увагою.

Метою статті є дослідження впливу на індивідуально-діяльну мобільність в Україні фінансових стимулів, їх спектру та напрямів трансформації.

Виклад основного матеріалу дослідження Необхідно конкретизувати, що індивідуальну діяльну мобільність ми розуміємо як інтенційовану трансформацію професійних, соціальних і географічних позицій людини, що відбувається внаслідок реагування на регулюючий вплив інституційного механізму через активізацію й розвиток сутнісних сил особистості та вибір конкретних форм і напрямів мобільності [1, с. 106].

Найбільш суттєвими факторами, які справляють негативний вплив на індивідуальну трудову мобільність, слід уважати соціально-економічні,

Таблиця 1

Структура сукупних ресурсів домогосподарств України, у відсотках

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹
Грошові доходи	86,4	87,6	89,0	87,9	87,9	89,1	88,9	91,0	90,8	91,2	89,4
- оплата праці	46,0	48,4	50,6	49,4	49,4	47,6	48,9	50,8	50,6	48,8	47,2
- доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	4,9	4,6	5,2	5,3	5,1	6,1	4,6	4,1	4,1	5,2	5,5
- доходи від продажу сільськогосподарської продукції	4,6	3,8	3,6	3,3	2,9	3,4	3,1	2,8	2,8	3,2	3,4
- пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	24,0	23,7	23,0	23,1	26,0	25,8	25,5	27,1	27,1	27,0	25,2
- грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	6,9	7,1	6,6	6,8	6,6	6,2	6,8	6,2	6,2	7,0	8,1
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	6,0	5,4	4,8	4,0	4,6	5,0	4,8	3,8	3,9	4,6	5,1
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	0,5	0,6	0,7	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	1,3
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4
Інші надходження	6,5	5,8	5,0	7,1	5,7	4,8	5,2	4,1	4,4	3,4	3,8

¹ Без урахування частини зони проведення антитерористичної операції, АР Крим та м. Севастополя.

зокрема: незадовільну динаміку й структуру доходів населення; стан соціальної стратифікації суспільства; недостатню флексибілізацію ринку праці; наявну систему відносин власності; деформовану економічну систему країни.

Найбільш суттєвим із наведених факторів в Україні доцільно вважати, на нашу думку, фінансові стимули, динаміка впливу яких відстежується в структурі сукупних ресурсів домогосподарств України, зокрема – оплати від праці, пенсії, стипендії, соціальні допомоги, пільги, доходи від підприємництва, динаміку доходів населення (таблиця 1).

Зазначимо, що загалом падіння рівня доходів та погіршення їх структури виявляється в: зростанні рівня бідності, загостренні рівня соціальної нерівності, тінізації доходів, необхідності одночасно опановувати кілька професій, щоб підвищити рівень доходу, прискореній міграції населення з країни, а в окремих верств населення відбувається формування депресивних маргінальних і патерналістських настроїв, що супроводжується переважно низхідною мобільністю. Остання є відображенням блокування умов до зростання продуктивності праці, наявності серйозних перепон на шляху до реалізації потенціалу людини, розвитку її сутнісних сил. Якщо не порушити таку тенденцію, то вона загострить подальші негативні зміни в суспільстві й гальмуватиме економічний розвиток.

Аналіз структури ресурсів домогосподарств України за даними Державної служби статистики засвідчив, що основним ресурсом доходів є грошові доходи [2]. Їх частка є достатньо високою, на кінець 2015 р. – 89,4%. Оплата праці формує приблизно половину доходів, та її частка порівняно з 2005 р. збільшилася на кінець періоду на 1,2% і склала 47,2%. Помітною є тенденція до її скорочення з кінця 2012 р.

Частка соціальної допомоги, поточних трансфертів як другого за обсягом ресурсу домогосподарств за 11 років зросла з 24% до 25,2%, причому наявною є тенденція до її скорочення з кінця 2012 р.

Зріс відсоток пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг – він став на кінець 2015 р. найвищим за весь період.

Слід звернути увагу, що низька частка доходів від підприємництва (на кінець 2015 р. – 5,5%) свідчить про недостатність новаторства у веденні бізнесу, відсутність прагнення у населення ризикувати.

Виходячи з аналізу структури ресурсів домогосподарств, а фактично фінансових стимулів, можна зробити такі висновки:

– у грошовій формі українці отримують майже 90% своїх доходів (у період нестабільності її частка зростає, але зменшуються реальні доходи, скорочується частка соціальної допомоги і поточних трансфертів);

– темпи приросту заробітної плати як основного елементу доходів залежать насамперед від прожиткового мінімуму та не залежать від продуктивності праці, яка в Україні є вкрай низькою та нерівномірною за регіонами, видами економічної діяльності. У таблиці 2 проілюстрована динаміка темпів зростання номінальної та реальної заробітної плати [3], за якою очевидним є скорочення з 2012 р. темпу зростання реальної заробітної плати внаслідок загострення інфляційних процесів і зростання індексу цін;

– надзвичайно малими залишаються доходи українців від підприємництва чи самостійного працевлаштування – за 2005–2015 рр. ця частка зросла із 4,9% лише до 5,5%;

– основними чинниками ризику втрати доходу домогосподарств в Україні є погіршення результатів фінансово-економічної діяльності в результаті зниження ділової активності, погіршення умов ведення бізнесу, неефективності ринків товарів, праці, капіталів.

Таблиця 2
Темпи зростання номінальної та реальної заробітної плати, у відсотках

Роки	Номінальна заробітна плата		Реальна заробітна плата	
	до попереднього року	грудень до грудня попереднього року	до попереднього року	грудень до грудня попереднього року
2005	136,7	144,9	120,3	131,5
2006	129,2	125,2	118,3	111,7
2007	129,7	131,1	112,5	110,3
2008	133,7	119,5	106,3	97,0
2009	105,5	111,6	90,8	99,1
2010	120,0	120,1	110,2	110,5
2011	117,6	116,2	108,7	111,0
2012	114,9	110,6	114,4	111,1
2013	107,9	107,2	108,2	106,7
2014	106,0	110,4	93,5	86,4
2015	120,5	130,4	79,8	90,1

Дані за 2010–2014 рр. наведено без урахування АР Крим та м. Севастополя, за 2015 р. також без частини зони проведення антитерористичної операції.

Отже, загалом можна констатувати нераціональність системи найважливіших фінансових стимулів.

Окремо слід відзначити низький рівень схильності до заощаджень, що має негативний вплив на їх інвестиційний потенціал. Такий вплив можна пояснити рядом причин: низьким рівнем розвитку інфраструктури фінансового ринку і фінансового посередництва; недовірою населення до фінансово-кредитної сфери, держави й уряду; соціально-економічною і політичною нестабільністю; низькою фінансовою грамотністю; недостатнім державним стимулюванням ощадного та інвестиційного векторів у формуванні доходів.

Зазначимо, що, наприклад, у Білорусі структура доходів населення дуже схожа з українською структурою. А от у Німеччині і США інша модель – близько 30% у структурі доходів населення займають доходи від інвестицій (маються на увазі банківські депозити і дивіденди по акціях), і ще близько 15–20% складають доходи від нерухомого майна. В Україні ж частка доходів фізичних осіб від інвестування складає лише 10%, оскільки основне джерело доходів від інвестицій – це насамперед відсотки за депозитами.

Слід додати, що вартість робочої сили в Україні одна з найдешевших у Європі і з кожним роком українці заробляють усе менше. На початок 90-х рр. частка оплати праці в собівартості продукції становила в середньому близько 33%, хоча на Заході в цей же період цей показник становив 40–45% (зараз у високотехнологічних галузях до 60%). На кінець 2015 р. частка оплати праці в собівартості продукції в середньому не перевищувала 12%. Сьогодні одна година роботи в країнах ЄС коштує в середньому 23 євро (244 грн), що в 16 разів більше, ніж заробляє українець.

Різниця в оплаті праці 1% найбільш високооплачуваних працівників і решти робочої сили зашкалює. Зокрема, у скандинавських країнах заробітки цієї відносно невеликої групи громадян перевищують середні в 5 разів, в європейських країнах – у 7, у США – у 12, а в Україні – у 13 разів. В Україні різниця в оплаті праці 1% найбільш забезпечених працівників і 50% найменш забезпечених є фантастично високою. Якщо у скандинавських країнах середні заробітки 1% найбільш високооплачуваних працівників перевищують середню заробітну плату 50% найменш оплачуваних у 7,1 раза, в європейських країнах – відповідно, в 11,7 і у США – у 24, то в Україні – у 43,3 раза [4].

Світовий досвід показує, що нашій країні необхідно позбавитися наявної диференціації в оплаті праці шляхом її підвищення загалом. При цьому вищими темпи зростання зарплати мають бути в галузях, де вона є нижчою від межі малозабезпеченості. Необхідними є зміни у структурі доходів і в частці оплати праці в ній [5, с. 12]

Наголосимо, що рівень заробітної плати не тільки впливає на обсяг доходів домогосподарств, він є, як справедливо зазначає Ю. Звягільський, індикатором ефективності програми економічних реформ [6, с. 7].

Соціологічні дослідження модуля «Соціальна нерівність» у межах програми міжнародного соціального дослідження за участі Інституту соціології НАН України підтверджують надмірний розрив між доходами багатих і бідних (25 – 45 разів) в Україні та зростання соціально-економічної нерівності, що констатували 95% опитаних [7, с. 45]. У теперішній час соціальна нерівність в Україні є однією з найбільших у світі, адже в розвинених країнах розрив у доходах понад 10 разів взагалі вважається соціально небезпечним [8].

Крім того, особливістю бідності в Україні є бідність працівників, що є нехарактерним для розвинених країн. Наслідками бідності в Україні є низький рівень народжуваності, погіршення здоров'я, неможливість отримання якісної освіти. Крім цього, в Україні починає формуватися хронічна бідність, коли остання стає звичкою, що трансформує психологічне сприйняття людиною реальності й формує маргінальні настрої. І як результат – на горизонті бідність наступних поколінь через не змогу отримати належну професійно-освітню підготовку, що призведе та до їх низької конкурентоспроможності на ринку праці та гальмування індивідуальної діяльнійості мобільності.

У контексті подолання негативних наслідків глобалізації, отримання імпульсу до економічного розвитку України через регулювання індивідуальної діяльнійості мобільності, необхідними є наступні державні заходи:

1) поетапне підвищення стандартів оплати праці шляхом випереджаючого зростання мінімальної заробітної плати (з обґрунтуванням більш високої вартості робочої сили), прожиткового мінімуму та реальних доходів населення порівняно із зростанням ВВП;

2) перегляд механізму розподілу доходів населення, забезпечення справедливого оптимізаційного оподаткування, пом'якшення навантаження на середньодоходні групи, сприяння зміцненню середнього класу, запро-

вадження прогресивної шкали оподаткування прибутку підприємств та доходів фізичних осіб з урахуванням їх соціального статусу [9, с. 41], узгодження загальної державної політики доходів та політики щодо регулювання розміру й виплат заробітної плати, її диференціація за сферами зайнятості та територіями;

3) активне залучення населення до інвестиційного процесу внаслідок зміцнення рівня довіри та гарантування їх прав, розвиток фінансового інституційного середовища;

4) створення умов для повернення кваліфікованих емігрантів в країну, які б могли зробити свій внесок для зміцнення позитивної динаміки ВВП, та обмеження можливостей їх подальшої міжнародної міграції;

5) розробка національної та регіональних моделей вирівнювання й деполаризації умов зайнятості різних категорій працівників, видів економічної діяльності на основі забезпечення їх необхідною організаційно-фінансовою підтримкою та згоди сторін соціального діалогу і громадських структур;

6) створення інституційного підґрунтя для розвитку соціального підприємництва, що сформує додаткові умови для працевлаштування соціально вразливих верств населення, активізує інвестиції у соціальну сферу, наповнить національний ринок новими соціальними послугами і товарами за доступними цінами;

7) активне регулювання ринку праці через створення нових робочих місць, забезпечення обґрунтованої підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працевдатного населення, налагодження ефективного механізму взаємодії ринків праці й освітніх послуг, модифікація змісту освітніх програм, перехід до державно-приватних партнерств у фінансуванні проектів, пов'язаних з розвитком інфраструктури ринку праці, всебічне стимулювання і розвиток потенціалу самозайнятості і підприємництва;

8) формування нової моделі економічної системи, яка ґрунтуватиметься на розвитку високотехнологічних, експортоорієнтованих сфер виробництва, зростанні частки державної власності та підвищенні її ролі, стимулювання процесів розробки і впровадження інновацій в усіх сферах економіки з одночасним покращенням інвестиційного клімату в країні.

Слід наголосити, що зміна акцентів у системі державного фінансового стимулювання від практики загальної соціальної підтримки соціально вразливих верств населення на активізацію індивідуальної діяль-

нісної мобільності населення, перш за все, позитивно вплине на структуру бюджетних коштів, оскільки з'явиться можливість більше ресурсів спрямовувати не на «проїдання», а на розширення інвестиційного потенціалу. Крім цього, намітиться тенденція до зміни «споживацького» менталітету, який залишився з радянських часів і гальмує економічний розвиток.

Окремо слід відзначити потенціал впливу фінансових стимулів на індивідуальну діяльність мобільність на мікроекономічному рівні в межах соціальної відповідальності бізнесу, які використовуються ще далеко на всіх підприємствах, а саме: фінансування професійного розвитку, навчання та перепідготовка персоналу; корпоративні програми з профілактики професійних захворювань та загального зміцнення здоров'я працівників; стабільна і справедлива заробітна плата, наявність додаткових заохочувальних виплат та зрозумілої мотиваційної системи; створення умов відпочинку і дозвілля; надання додаткового медичного і соціального страхування працівникам; залучення працівників до участі в капіталі підприємств.

Перевагами застосування фінансових стимулів корпоративної соціальної відповідальності щодо індивідуальної трудової мобільності для керівництва підприємств виступають: розвиток персоналу, який дозволяє уникнути плінності кадрів і залучати кращих фахівців на ринку, що бажають отримати перспективну роботу; ріст продуктивності праці в компанії, поліпшення її іміджу, стабільність і стійкість її розвитку в довгостроковій перспективі; можливість залучення інвестиційного капіталу для соціально-відповідальних компаній вище, ніж для інших компаній; підтримання соціальної стабільності в суспільстві загалом.

Висновки. 1. В Україні має місце неефективна система фінансових стимулів, що негативно впливає на індивідуальну трудову мобільність. Особливо гостро постає проблема нераціональної структура доходів, низької вартості робочої сили, соціальної нерівності, незадовільний стан бюджетної системи й загальна деградація економіки країни.

2. Подолання виділених проблем на основі окреслених державних заходів є найголовнішими пріоритетами для сучасної України, від досягнення яких значною мірою залежить успішність її подальшого економічного розвитку.

3. Найбільш термінових змін потребує політика у сфері регулювання доходів населення

з пріоритетом не на підтримці соціально вразливих верств, а на стимулюванні діяльності працездатних громадян.

4. Надалі в дослідженнях особливу увагу доцільно приділити характеристиці осно-

вних форм і напрямів індивідуальної діяльності мобільності, оцінці її рівня, вивченню характеру впливу на неї ринкового механізму, громадянських організацій, роботодавців та самої людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Zolotaryova O. Individual labor mobility: categorical definitions and priorities of state regulation in Ukraine / O. Zolotaryova // International Letters of Social and Humanistic Sciences. – SciPress Ltd., Switzerland. – Vol. 58. – 2015. – P. 104–112. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.scipress.com/ILSHS.58.104>.
2. Структура сукупних ресурсів домогосподарств України / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvvdg_rik/dvdvg_u/strukt_res2010_u.htm.
3. Темпи зростання номінальної та реальної заробітної плати в Україні / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/tznr/tznr_u/tznr_u_bez.htm.
4. Либанова Э. Украина: глубина неравенства / Э. Либанова // Зеркало недели. – 2016. – № 35. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/internal/ukraina_glubina_neravenstva_.html.
5. Єщенко П. Україні – зміну моделі соціального захисту населення / П. Єщенко // Економіка України. – 2017. – № 1. – С. 3–17.
6. Звягільський Ю. Рівень заробітної плати – індикатор ефективності програми економічних реформ / Ю. Звягільський // Економіка України. – 2013. – № 9. – С. 73–84.
7. Лондар С. Рівень добробуту населення як складова розвитку людського потенціалу: можливості фінансового регулювання в Україні / С. Лондар, Л. Ковзаренко // Фінанси України. – 2013. – № 9. – С. 45–59.
8. Кириченко І. Анатомія нерівності / І. Кириченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/anatomiya_nerivnosti.html.
9. Швабій К. Регулятивна ефективність податку на доходи фізичних осіб в Україні / К. Швабій // Фінанси України. – 2013. – № 4. – С. 27–44.